

بررسی سیر تاریخی تحول نقش بزکوهی در دوره ساسانیان^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۰۹/۲۲

تاریخ تصویب: ۱۳۹۴/۱۰/۱۹

مهسا بهنود^۲

عفت السادات افضل طوسی^۳

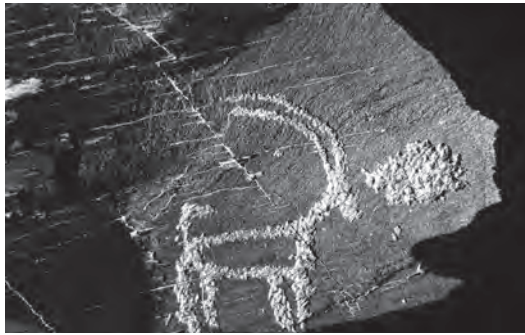
اشرف السادات موسوی لر^۴

چکیده

تحقیق حاضر یک تحلیل محتوایی را بر نقش نگاره‌های یافت شده بزکوهی متعلق به دوره زمانی پیش از تاریخ تا ساسانیان ارائه نموده است. بر اساس نتایج به دست آمده حضور سبک طبیعت‌گرایی (ناتورالیسم)، گرایش به خارج کردن نقوش از شکل طبیعی و درجه بالایی از استیلیزه و تمایل شدید به واقع‌گرایی در دوره پیش از تاریخ، آغاز تاریخی و در دوره تاریخی دیده شده است. دیگر یافته‌ها نشان از تغییر جایگاه نقش بز از جایگاه رب‌النوعی مبتنی بر اسطوره‌ها، به جایگاه آئینی و نیز کاربرد تزئینی-تبلیغاتی، از دوره پیش از تاریخ به دوره تاریخی، داشته است. این تغییر محسوس را می‌توان به شکل‌گیری نظام‌های پادشاهی و باورهای مذهبی حاکم بر جامعه (آیین زرتشت) نسبت داد. بعد غیرمتعارف برخی از عناصر نقش‌مایه‌ها، غالباً شاخ‌ها و نیز مشخصه حرکت به ترتیب از مهم‌ترین مشخصه‌های دوران پیش از تاریخ و دوره تاریخی بوده‌اند.

واژگان کلیدی: نقش نگاره، بزکوهی، طبیعت‌گرایی، استیلیزه، ایران باستان.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

تصویر ۱- سنگ‌نگاره بز کوهی ساده‌شده یافت شده در کوه‌های خراوند، متعلق به دوره پارینه‌سنگی. مأخذ: (افضل طوسی، ۱۳۹۱: ۵۶).

تصویر ۲- نقش بز کوهی با شاخ‌های موج‌دار بر سنگ‌نگاره بازمانده از ۷۰۰۰ سال پیش از میلاد (نوسنگی)، یافت شده در تیمره خمین (۱۱۴×۱۲۳ سانتی‌متر)، موج‌دار بودن شاخ بیان‌کننده نماد آب و جریان است. مأخذ: Bradshaw Foundation, 2016:124

تصویر ۳- سنگ‌نگاره بز کوهی یافت شده در سرکوبه خمین متعلق به دوران نوسنگی. مأخذ: (ناصری فرد، ۱۳۸۸: ۱۲).

از بدو خلقت همواره هنرمند با خلق اثر تلاش کرده است یک ارتباط بصری با دنیای اطراف و بیننده برقرار نموده و پیغامی را به مخاطب ارسال نماید. در طول زمان نوع و کیفیت این ارتباط بصری تغییر نموده و ارزش‌های فرهنگی، اعتقادی را نیز در بر گرفته است، بصورتیکه هنر تجلی بارز فرهنگ هر قوم و ملتی شده است. تولستوی بیان می‌دارد که هنر عالی‌ترین تجلیات تصور خدا، زیبایی و لذت روحی و معنوی است.

همواره مناسبات و ارتباطاتی بین دال و مدلول، انسان و ایزد وجود داشته است که هنرمندان باستان آن را در غالب نمادهایی به تصویر درآورده‌اند (کوپر، ۱۳۷۹: ۱) که به نمادهایی همچون نیروی زندگی، خالق انرژی و نگهبان درخت زندگی، خدای باران، نیروی فوق طبیعی، الوهیت، سلطنت، جنگجویی، پیروزی، ازدیاد محصول و باروری می‌توان اشاره نمود. همچنین ماهیت اسطوره‌ها نیز با بازنمایی نمادها در یک اثر هنری قابل مشاهده است چراکه در گذشته دور، اسطوره‌ها انعکاسی بصری از ناتوانی انسان باستان نسبت به عدم آگاهی از علل واقعی حوادث و نیز تجسم احساسات جهت کاهش گرفتاری‌ها و یا اعتراض به رخدادهایی غیرعادلانه بوده‌اند (آموزگار، ۱۳۸۰: ۱۸). غالب نقوش برجای‌مانده از ایران باستان نیز بر باورها، عادات، عقاید دینی و اساطیر مبتنی بوده و رابطه معناداری مابین نمادها و اعتقادات و رسوم مذهبی وجود داشته است. این پژوهش تلاش می‌نماید معنا و مفاهیم سمبولیک نگاره بز کوهی را در یک برش تاریخی از پیش از اسلام تا دوره ساسانیان مورد تحلیل توصیفی و محتوایی قرار دهد و همچنین سبک‌های غالب طراحی را کلاسه‌بندی نماید. برش تاریخی مورد مطالعه بین ۹۰۰۰ ق.م تا ۶۵۰ ق.م مطابق با دوره پیش‌ازتاریخ تا پایان سلسله ساسانیان است. لازم به ذکر است که در ابتدا به‌طور خلاصه به فرایندهای رخ داده در دوران پارینه‌سنگی، میان‌سنگی و نوسنگی نیز پرداخته شده است.

نقش نگاره بز کوهی در ادوار پیش‌ازتاریخ ایران

بامطالعه آثار بر جامانده از دوران پیش‌ازتاریخ ایران، پراکندگی زیادی در توزیع حضور نقش‌مایه بز کوهی در ایران باستان بوده است (افضل طوسی، ۱۳۹۱: ۵۶) که منجر به حضور این نقش در سنگ‌نگاره‌های بر جامانده در ایران از دوران پارینه‌سنگی، میان‌سنگی و نوسنگی شده است. (تصاویر ۱-۵)

دوران پارینه‌سنگی^۱ که عصر حجر نامیده می‌شود به سه زیر دوره شامل آغازین^۲ یا آشوری^۳، (۲,۵ میلیون تا ۱۰۰۰۰ ق.م) پارینه سنگی میانی^۴ (تا حدود ۴۰۰۰۰

بر استخوان‌ها، نقاشی بر دیواره غارها و حکاکی بر صخره و گرایش به آیین‌ها و توسعه باورهای دینی (ملک شه‌میرزادی، ۱۳۹۱: ۱۲۲-۱۳۰) را در بر گرفته است.

به‌رحال داده‌ها مربوط به دوران پارینه‌سنگی بجا مانده از ایران باستان محدود است که می‌توان به سازه‌های سنگی یافت شده در اطراف کرمانشاه، شمال شرق خراسان (در بستر رودخانه کشف) منطقه بقبقو، آذربایجان در محدوده مثلثی با رئوس «تبریز، مراغه، میانه» و منطقه جنوب شرقی ایران، دره رود لدیز سیستان و بلوچستان، متعلق به دوره آغازین، آثار یافت شده از غارهای کنجی، قمری و ارجنه در خرم‌آباد، غار شنیدار در کردستان، غار هومیان کوه دشت لرستان، غار متمه ارومیه، غار خر در بیستون، غار لخ‌اسپور در خونیک خراسان، منطقه کاگیکا در نزدیکی شهر کرمانشاه، غار اشکفت گاوی در حوالی دریاچه مهارلو، تل ابلیس در کرمان و غار متمه در نزدیک دریاچه ارومیه، غار که آرام در گرگان و حوضی مسیله در نزدیکی ورامین واقع در جنوب تهران، متعلق به دوره میانی و آثار یافت شده از غار بردوست کردستان، غارهای هوتو و کمربند و علی‌تپه در بهشهر، غارهای یافته و پاسنگر در لرستان، در دره هلیلان در غارهای مارزور، مارگورگلان و گوگل متعلق به دوره پایانی، اشاره نمود.

در دوره میانه سنگی (۱۰۰۰-۷۵۰۰ ق.م) یا فراپارینه‌سنگی^۶ فرآیندهایی نظیر اهلی کردن حیوانات، آشنایی با کشاورزی و تولید و آماده‌سازی غذا، ساخت سازه‌های مرکب از سنگ و چوب، یکجانشینی، ایجاد مراکز اسکان شامل قبیله‌های کوچک، شکل‌گیری سبک‌های معماری، توسعه زبان تصویر، جلوه‌هایی از زمینه زیباشناسی در قالب ساخت تزئینات (از استخوان و سنگ) و حکاکی و سنگ‌نگاری و گاه‌ا ایجاد یک نظام طبقاتی ساده به‌وضوح دیده شده است. نقش‌های ترکیبی انسان و حیوانات به‌ویژه بز کوهی در صحنه‌های شکار و نیز مراسم آیینی (رقص و پای‌کوبی) قابل‌مشاهده است (برخی از این آثار را می‌توان در غارهای دوشه در کوه‌دشت و میر ملاس لرستان و کوه ارناو واقع در جنوب غرب یزد مشاهده نمود).

دوران نوسنگی^۷ (۷۵۰۰-۵۰۰۰ ق.م) دارای دستاوردهای شامل گسترش کشاورزی (تولید گندم و جو) و اهلی کردن حیواناتی شامل بز، میش، گوسفند و اسب، اختراع چرخ و قایق، تکنیک کار با سفال، آشنایی با بافت البسه و ریسندگی، ایجاد واحدهای اجتماعی نظیر روستاها با نظام‌های مشارکتی ساده، نهادینه شدن برخی باورهای آیینی و اعتقادی، بوده است. شکل‌گیری حرفه‌هایی نظیر، دام‌پروری، کشاورزی، ریسندگی، شکار و سفالگری را می‌توان در این دوران دید. فرایند مهاجرت نیز در

تصویر ۴- سنگ‌نگاره بز کوهی یافت شده در گلپایگان، مأخذ: (جمالی، ۱۳۹۴، تصویر شماره ۵۶ صفحه ۲۵۶).

تصویر ۵- سنگ‌نگاره بز کوهی همراه با صحنه شکار یافت شده در گلپایگان، لادراز، مأخذ: (جمالی، ۱۳۹۴، تصویر شماره ۱۰۰ صفحه ۲۶۹).

ق.م) و پارینه سنگی پایانی^۵ (تا حدود ۱۲۰۰۰ ق.م) تقسیم شده است. پارینه‌سنگی دوره‌ای طولانی از زندگی بشر است که فرآیندهای تکاملی انسان شامل: دوره آغازین: یافتن غذا و ذخیره‌سازی محدود آن، ساخت افزارهای سنگی بزرگ و بدون ظرافت، شناخت آتش، دوره میانی: استفاده از ابزارهای سنگی باظرافت بیشتر و اندازه کوچک‌تر (نظیر سرنیزه، چاقوی دسته‌دار، هاون و آسیاب‌های سنگی، دسته‌هاون، ساطور، تبر، مته)، آیین تدفین انسان نئاندرتال همراه با ابزار و نیز غالباً شاخ بزکوهی، دوره پایانی: حضور انسان هوشمند آناتومی نزدیک به انسان امروزی که نشانه‌هایی از تمدن را نیز با خود داشت، ساخت ابزار ریز قطعه‌سنگی و استخوانی باظرافت بالا، نخستین نشانه‌های هنری شامل کنده‌کاری

این دوره توسعه یافته و نقش مؤثری در توسعه و انتقال تکنیک ها، حرفه ها و نیز اعتقادات مردم داشته است. برخی آثار به دست آمده از دوره نوسنگی، حاکی از آثار عملیات جراحی بر جمجمه است.

(Shoja, 2012:1993; Eftekhari, 2007:70)

در ایران می توان به آثار برجای مانده از تپه باستانی گنج دره، تپه سراب، تپه گوران، تپه آسیاب، تپه موسیان، غار هوتو و کمر بند، چشمه علی، زاغه، سیلک و علی کش در ایلام اشاره نمود.

به هر حال، اجداد باستانی ایرانیان در دوران پارینه سنگی، باورها، ایده ها و اعتقادات خود را بر روی صخره ها جایی که زمانی محل اصلی زندگی شان بوده است، حک می کرده اند. این نگاره ها در گذشت هزاران سال (در دوران میانه و نوسنگی) بر روی سفالینه ها، سازه های مفرغی و نیز بر البسه انتقال یافته و نیز در مراسم آیینی از آن ها استفاده گردید. بسیار جالب توجه است که در میان سنگ نگاره ها و رنگین نگاره های بجا مانده از دوران ابتدایی نقش مایه بز کوهی طرح غالب بوده که در سبک های متنوعی ظاهر شده است. (تصویر ۱)

هنرمندان دوره پیش از تاریخ غالباً در قالب نقوش حیوانات، تصورات خود را از گل، سنگ و فلز خلق می کردند که در دیدگاه آنان این نقش مایه ها نمادی از خدایان، سلطنت و یا به عنوان عناصری از کائنات هستند و دربرگیرنده نیرویی مانایی بوده و در جهان طبیعت، اقوام و حوادث توانایی نفوذ داشته اند (هال، ۱۳۸۰:۱۹). در این دوران حیوانات حامی به عنوان نیا یا «توتم» مورد پرستش قرار می گرفتند (افضل طوسی، ۱۳۹۱:۵۶). در واقع بشر در این دوران ضعف خود را در بازنمایی نقش جانوران توتمی پوشش داده است. هنرمند باستان، نقش و ارزش های اسطوره ای متناظر با توتم مورد نظر را که در زندگی و پس از آن متصور شده اند، در قالب های نامتعارف بازنمایی نموده است. غالب ترین نقش حیوان توتمی در ایران باستان چهارپایان و به ویژه بز کوهی (فرهادی، ۱۳۷۷:۱۳۰) بوده است. به هر حال، دام پروری و پرورش چهارپایان یکی از حرفه های اصلی رایج در آن دوره بوده است که استفاده از این نقوش به دلیل غالب بودن آب و هوایی خشک و نیمه خشک در اکثر مناطق ایران، پرورش بز و نیز با اهمیت بودن آب و باران در این اقلیم منطقی به نظر می رسد. لذا مشاهده نگاره بز یا توتم بز، در نقوش غارها، سنگ های حجاری شده، بر ظروف، ابزار، حضور آن در مناسبات آئینی و مذهبی و نیز بازنمایی آن در اعتقادات و تصورات انسان آن دوره امری قابل پیش بینی است. بز در آن دوره نمادی از رب النوع (نگهبان، ۱۳۷۸:۴۲۲)، نیروی زندگی، خالق انرژی و نگهبان درخت زندگی، خدای باران

(کوپر، ۱۳۷۹:۲۱۸)، نمادی از ماه و به عنوان سرچشمه نزول باران، پیروزی، ازدیاد محصول و باروری بوده است. نماد بز کوهی بر ظروف سفالینه بر جامانده این دوران مبین این است که ظرف پر از نعمت و محصول دوچندان گردد. همچنین نقش مایه بز نر کوهی، نمادی حیوانی از «گیل گمش» شاه خدای سومری (ریاضی، ۱۳۸۲:۱۶۳) و از بین ایزدان تجسمی از «ورث رننه» (بهرام) ایزد جنگاوری و پیروزی (هینلز، ۱۳۷۴:۴۱) و نیز ارباب حیوانات و آنهایتا (کوپر، ۱۳۷۹:۲۱۸) است.

مردم باستان اعتقاد داشتند که بز کوهی مظهر فرشته ای است که پروردگار به جهت ادامه حیات آن ها به زمین فرستاده است که می توان این امر را در برخی از طراحی های نقوش به جامانده دید که شاخ ها به صورت لوزی ترسیم شده اند. در تفسیر خط ایلامی ابتدایی و نیز میانی، لوزی نماد تقدس است (افضل طوسی، ۱۳۹۱:۵۷-۵۸). هنرمندان با این اعتقاد که بز فرشته حیات است، آن را با کاربری های باروری، باران، آب و پرورش، به صورت بصری بر آثار سفالینه و سنگ نگاره ها بازنمایی نمودند. هنرمندان دوران آغاز تاریخی و تاریخی نیز، بر ساخته های مفرغی و طلایی با کاربری های آئینی، مذهبی و گاهاً ادوات پر کاربرد روزمره، طرح هایی از بز کوهی بالدار را با درجه بالایی از زیبایی و کار هنرمندانه ترسیم نموده اند که قدرت پرواز خود مشخصه ای از ماهیت فرشته است که به اسطوره ای مشی و مشیانه نیز ارجاع داده شده است. این اسطوره بیانی از داستان آفرینش انسان از نطفه کیومرث است در قالب رویش گیاهی با دو ساقه که ریواس خوانده شده است؛ سپس یافتن سیمای انسانی و روح انسانی در کالبد گیاهی ساقه ها و آفرینش مشی (آیودامن) و مشیانه که در دوران زندگی از شیر بز سپیدی استفاده می کردند (کارنوی، ۱۳۸۳:۵۱). این روایت همچنین بر اهمیت و نقش بز در شکل گیری و ادامه حیات بشر نخستین از دیدگاه فرهنگی مردم باستان اشاره دارد.

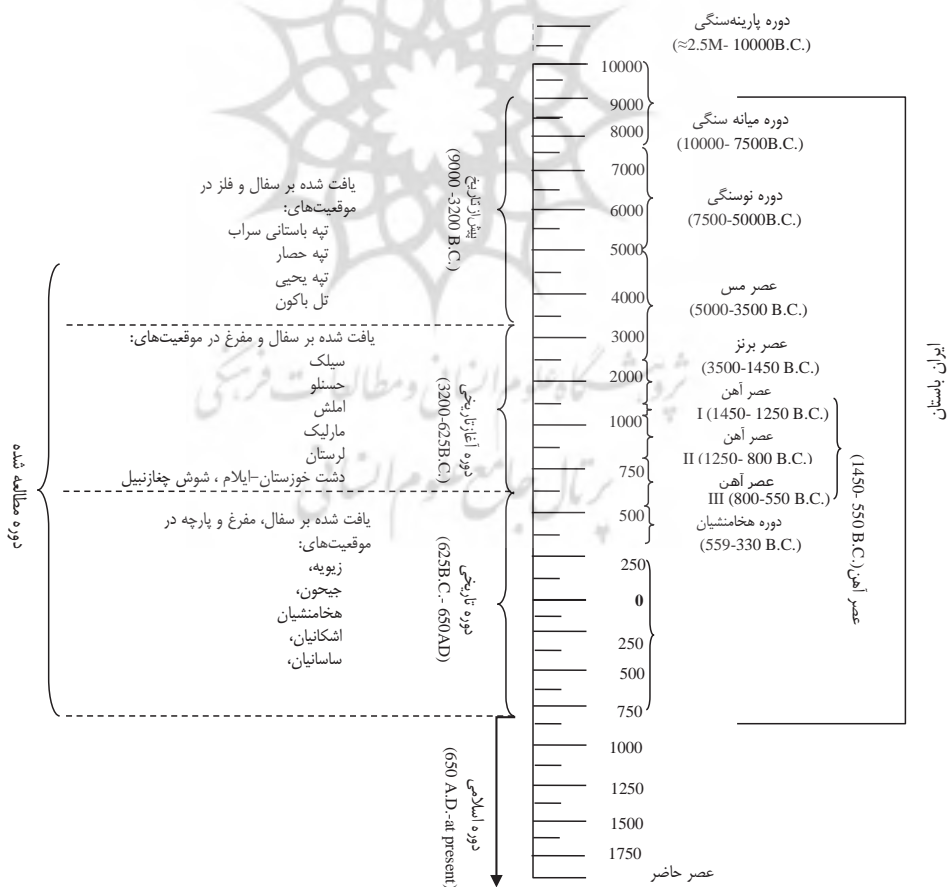
آثار برجای مانده حکایت از این دارد که هنرمندان ایران باستان دارای مهارتی بالا در تجسم و بازنمایی حیوانات دارای شاخ بوده اند و در این میان برگردان صورت خدایان آن زمان به صورت اشکال خلاصه شده و گاهاً پیچیده حیوانی از جمله بز، به علت تقدس آن بوده است. تکنیک های طراحی منحصر به فردی نیز در ترکیب بندی نقش مایه بز بر سفالینه های بر جامانده به چشم می خورد. سفالگران شوش پیش از تاریخ همواره قرص ماه همراه با نمادهایی دیگر را میان شاخ های بزرگنمایی شده و تنه بز کوهی می نهادند و تعداد زیادی از آبخوری های سفالین شوش متعلق به هزاره های سوم و چهارم، مبین این سبک بوده است چراکه این طراحی ارتباطی مستقیم با دیدگاه

خلاق نسبت به زندگی و اعتقاداتشان داشته است. دیگر فاکتورهای محتمل مؤثر بر نوع طراحی بز و مفهوم آن زمینه‌های مذهبی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی بوده که در طول دوره تاریخی دستخوش تغییرات فراوانی شده است. به نظر می‌رسد این تغییرات و افزایش آگاهی مردم باستان از محیط اطراف خود و یافتن علل رخدادها باعث شده است برخی از مفاهیم و پندارهای منسوب شده به نقش بز جایگزین شده و ارزش‌ها و کاربری دیگری جای آن را گرفته باشد.

مواد و روش‌ها

در این پژوهش، نقش نگاره بز کوهی به دست آمده از دوره‌های پیش از تاریخ، آغاز تاریخ (دشت خوزستان) و دوران تاریخی تا قبل از اسلام مورد تحلیل محتوایی قرار گرفته است. (تصویر ۲) تفکیک دوره و موقعیت مکانی نگاره‌های بررسی شده که بر تقویم تاریخی منطبق شده است را نشان می‌دهد. تقویم توسط دیسون^۸ تهیه شده و سپس توسط آلدن و همکاران (۱۹۸۲)^۹ به روز شده

است. نقش‌مایه‌ها به لحاظ صورت ترکیب، معنا و زیبایی‌شناسی مورد تحلیل قرار گرفته است و ارتباط بین باورها، اعتقادات، آیین‌ها و اساطیر با این نگاره در دوره‌های تاریخی بررسی شده است. جهت نیل به توزیع زمانی (دوره‌های تاریخی) مورد نظر مکان‌های مطروحه در (شکل ۱) انتخاب و نقش‌مایه‌های به دست آمده از آن مورد ارزیابی قرار گرفته است. دوره مورد مطالعه بین ۹۰۰۰ ق.م تا ۶۵۰ م مطابق با دوره پیش از تاریخ تا پایان سلسله ساسانیان است. با تطبیق بر تقویم کلاسیک، دوره مورد نظر زیر دوره‌های، میان‌سنگی، نوسنگی، عصر مس، برنز، آهن را دربر گرفته است. تفکیک دوره‌ها عبارت بوده است از پیش از تاریخ ۹۰۰۰-۳۲۰۰ ق.م، آغاز تاریخی ۳۲۰۰-۶۲۵ م و تاریخی ۶۲۵-۶۵۰ م که مقایسه نتایج و بحث بر این سه دوره استوار بوده است. نقش‌های تکراری هم به لحاظ بصری و هم مفهومی و نیز مخشوش (عناصر تصویر کاملاً قابل تشخیص نیستند) در بررسی در نظر گرفته نشده‌اند.

شکل ۱- نگاره‌های بررسی شده به تفکیک دوره و موقعیت مکانی اثر، منطبق شده بر تقویم تاریخی. (تقویم تهیه شده توسط Robert H. Dyson و به روز شده توسط Alden et al. 1982)

تحلیل توصیفی و محتوایی (دوره پیش از تاریخ)

هدف دیده شده است. در بعضی از نقش مایه‌ها هنرمندان باستانی از جانمایی خطوط یا شیارهای کم عمق، موازی، منظم و مستقیم استفاده نموده‌اند که باهدف تمایز بین اهلیت و وحشی بودن، بوده است. در این دوره همچنین می‌توان نقوش بزکوهی را یافت که در یک فرم واقع‌گرایانه و زیباتر از متعارف بازنمایی شده‌اند که از نشانه‌های سطح عالی تمدنی در این دوره بوده است. (جدول ۱، ردیف ۹)، نمونه‌ای از این نوع فرم را نشان داده است که اثر به‌عنوان تکیه‌گاه جای ظرف، جهت مراسم مذهبی ساخته شده است. این فرم در میان حقیقت و خیال و پر از روح انسانی و زندگی است.

نکته دیگر قابل توجه در این نقوش عناصر اضافی و نامتعارف است که به طرح اضافه شده است. این عناصر در فضای درون شاخ‌ها جانمایی شده است که نمادهایی از زمین (جدول ۱، ردیف‌های ۳، ۵ و ۸)، خورشید (جدول ۱، ردیف‌های ۲ و ۴) و آب و کانال‌های آبیاری (جدول ۱، ردیف‌های ۱ و ۷) است. نامتجانس بودن عنصر (در فرم و الگو) یک نقطه توجه و نیز تضاد در نقش ایجاد نموده و انتقال‌دهنده پیغام طرح از سوی خالق آن به بیننده است.

(جدول ۱) نمونه‌هایی از نقوش بزکوهی متعلق به دوره پیش از تاریخ را نشان داده است. غالب نقوش یافت شده در این دوره خلاصه شده‌اند. نکته قابل توجه در بازنمایی گرافیکی نامتعارف (در مقایسه با فرم اصلی) شاخ‌ها بوده است. به‌رحال فرم‌های حرکتی مشخص کمتر در نقوش دیده شده است. فرم انحناء محدب و معقر و یا صاف پشت و نیز جهت قرارگیری دم، بیان‌کننده حرکت موضعی بز بوده است. در تمامی اشکال مرز مرئی بدن کاملاً مشخص بوده و پخشیدگی دیده نشده است. شاخ‌ها با مرز صاف و کنگره‌ای تصویر شده‌اند که درجه‌ای از پیچش را نیز نشان می‌دهند. نوع کوتاه و گرد شاخ متعلق به بزغاله و فرم راست پیچ‌خورده و تیز-کنگره‌ای متعلق به نوع بالغ آن است (جدول ۱، ردیف‌های ۲، ۳، ۶، ۷ و ۸). اگر تمایز بین شاخ‌ها به‌عنوان معیاری معتبر برای افتراق گوسفند از بز در نظر گرفته شده باشد می‌توان نتیجه گرفت که بزها تابع نوعی کنترل طبیعی بوده و نسبت به گوسفندان، بیشتر به‌عنوان مدل قرار گرفته‌اند. تکرار شاخ‌ها همراه تغییر اندازه جهت به وجود آوردن توهم عمق بوده است؛ البته در بعضی از موارد تکرار عضو پا نیز با همین

جدول ۱- نمونه‌هایی از طرح‌های یافت شده مورد مطالعه همراه با نقش بزکوهی یافته شده در تپه حصار، ۴۵۰۰ سال قبل از میلاد، (واندنبرگ، ۱۳۴۸: ۴۲).

شماره	نقش مایه	عنوان و توضیحات	ردیف	نقش مایه	عنوان و توضیحات
۱		نقش مایه بزکوهی همراه با نماد آب، تپه حصار، ۴۵۰۰ سال قبل از میلاد. نمادی از کانال‌های آبیاری در بین شاخ‌ها ترسیم شده است.	۶		فرم انحناء محدب و نیز جهت قرارگیری دم به بالا بیان‌کننده حرکت موضعی بز است. نماد خورشید استفاده شده است. یافت شده در تپه حصار، ۴۵۰۰ سال قبل از میلاد.
۲		نقش همراه با نمادی از خورشید، یافت شده در تپه حصار، ۴۵۰۰ سال قبل از میلاد.	۷		فرم انحناء معقر و نیز جهت قرارگیری دم به سمت پایین و بالابیان‌کننده حرکت موضعی است. سطح موج شاخ‌هاییان‌کننده و نماد آب است. یافته شده در تل باکون فارس، ۴۰۰۰ ق.م.
۳		یافته شده در تل باکون فارس، (واندنبرگ، ۱۳۴۸، لوحه ۴۸). همراه با نمادی از زمین، ۴۰۰۰ ق.م.	۸		نقش مایه بزکوهی ساده شده با نماد زمین، تل باکون فارس، (واندنبرگ، ۱۳۴۸، لوحه ۴۷)، ۴۰۰۰ ق.م.
۴		نقش مایه بزغاله، یافته شده در تپه حصار، ۱۷۰۰-۲۵۰۰ سال قبل از میلاد، (اشمیت، ۱۸۹: ۱۹۲۷)	۹		بزکوهی مفرغی متعلق به هزاره دوم قبل از میلاد، یافته شده در آذربایجان، (پوپ، ۱۳۸۰: ۵۳). تکیه‌گاه جهت قرارگیری ظرف با کاربرد در آیین‌های مذهبی.
۵		نمادی از زمین در بین شاخ‌ها، یافت شده در شوش، ۶۰۰۰ ق.م، موزه لوور فرانسه.			

تحلیل توصیفی و محتوایی (دوره آغاز تاریخی)

تحلیل در این بخش دوره زمانی ۳۲۰۰-۶۲۵ ق.م را در بر گرفته و در شکل کلاسیک بخشی از عصر مس، عصر برنز و بخشی از عصر آهن را مشتمل شده است. تنوع در ماده به کاررفته در این دوره دیده می شود (سفال، مفرق، آهن و ...) که خود بر ظرافت و کارکرد آثار مؤثر بوده است. همچنین نخستین مراکز تجمع در یک ساختار شهری در این دوران پدید آمده و عصر شهرنشینی نیز نامیده شده است (رفیع فر، ۱۳۷۳: ۴۸۶). نگارش و پیدایش در این دوران ظاهر شده است که در آثار برجای مانده نیز قابل مشاهده است. (جدول ۲) نمونه هایی از بازنمایی نقش بز کوهی، به عنوان یکی از متداول ترین نقش مایه ها در این عصر را نشان می دهد. نقوش درجاتی از ساده شدگی را نشان داده اند و دارای مرزهایی مشخص هستند. خارج شدن از شکل طبیعی و بافت در این دوره بسیار دیده شده است. بزرگنمایی نیز از دیگر خصوصیات مشاهده شده است که نوعی تأکید و مرکز توجه را به وجود آورده است. شاخ غالباً بزرگ تر از حالت طبیعی ترسیم شده است (جدول ۲، ردیف ۱-ب).

بافت دیده شده (هاشور) بازنمایی از پشم بز بوده و مستقیم بودن آن می تواند بیانگر اهلیت آن باشد (جدول ۲، ردیف ۱-ج). نمونه هایی نیز مشاهده شده که در آن درجه استیلیزه کردن طرح شدیدتر شده و تجزیه نقش مایه اصلی، طرح را تا حدی غیر قابل شناخت ساخته است. به طور مثال استفاده از دو مثلث (دارای بافت) که در یکی از رئوس خود متصل شده اند، یک لوزی ساده و یا یک مستطیل که بخشی از آن به واسطه دوایری حذف شده است (جدول ۲، ردیف ۱-ح). به هر حال این ساده سازی ها بسیار هنرمندانه بوده و توأم با درجاتی از واقع گرایی است. تکرار با تغییر اندازه (در شاخ ها) توهم عمق ایجاد نموده است. بافت ها نیز از تکنیک تکرار به وجود آمده است. به شاخ ها در برخی از نقش مایه ها حرکت موجی اضافه شده است که می تواند نمادی از آب باشد (جدول ۲، ردیف ۱-الف).

مجسمه مفرغی از بزکوهی و کاملاً استیلیزه متعلق به مارلیک، اواخر هزاره دوم و اوایل هزاره اول قبل از میلاد مسیح که در (جدول ۲، ردیف ۲) نشان داده شده، کاملاً به روش مشبک و استیلیزه ساخته شده و هنرمند در این زمینه به قدری تأکید کرده که تا اندازه ای بدن حیوان از حالت و خصوصیات طبیعی بزکوهی فاصله گرفته و قدری تشخیص سخت است. در مقابل مطابق (جدول، ردیف ۴) یک چاقوتیزکن سنگی را متعلق به ۳۰۰۰ ق.م یافت شده در لرستان را نشان می دهد که بز را در حالت نشسته ولی با جزئیات و درجه بالایی از رئالیسم ترسیم نموده است. وضعیت مشابهی نیز در ظرفی به شکل بز نشسته، از جنس نقره، متعلق به سده هفتم تا هشتم پیش از میلاد دیده شده است. (جدول ۲، ردیف ۸). در نوع دیگری از کاربری چاقوتیزکن بز در شکلی ساده شده ظاهر شده است که بزرگنمایی در گردن جهت کارکرد بهتر ابزار مورد استفاده قرار گرفته است (جدول ۲، ردیف ۳). بز بالدار در حال جهش و نقشی دیگر را در حالت ایستا با واقع گرایی بالایی که به طور ماهرانه ای طراحی شده توانسته است عملکرد مورد نیاز را (جهت حمل و نقل تنگ آب) ارائه نماید (جدول ۲، ردیف ۶) تغییر شکل بز کوهی با توجه به کارکرد مورد نظر جهت مراسم آیینی یا احتیاجات روزمره با حفظ ماهیت آن، از جنبه های خلاقانه طراحی است. نمونه ای دیگر از این تطابق را می توان در ظرف سفالین نقاشی شده سه قلو به شکل یک چهارپا که با نقش بز تزیین شده است متعلق به هشتصد تا هفتصد سال پیش از میلاد، در لرستان، مشاهده نمود (جدول ۲، ردیف ۲). در این نقش بزرگنمایی همراه با تکنیک تکرار به جهت ایجاد توهم عمق دیده شده است. نقش تک رنگ بوده و مرز مرئی کاملاً مشخص و بدون پخشیدگی است. به طور کلی، مشخصه ی نقش مایه های بزکوهی در این دوران، گویای سبکی متغیر و حضور حرکت است که در آن بازنمایی از هنر رئالیسم و استیلیزه و آبستره، مشاهده می گردد.

جدول ۲- نمونه ای از نقش مایه های ساده شده بزکوهی، (۱): یافته شده بر ظروف سفالی تپه شمالی سیلک (الف): شاخ های بلند که مواج بودن آن نمادی از آب است. (ب): نقش مایه هایی همراه با شاخ هایی با ابعاد بزرگ تر از معمول هستند (واندنبرگ، ۱۳۴۸: ۴۳ و ۴۴). (ج): شکل هندسی ساده شده بز کوهی یافته شده بر ظروف سفالی تپه سیلک (گیرشمن، ۱۳۷۹: ۳۹). (۲): ظرف سه قلو به شکل چهارپا نقاشی شده با نقش بز، از سفال، اندازه ۱۸/۱ در ۱۷ در ۲۱/۵ سانتی متر، ۸۰۰-۷۰۰ ق.م، لرستان، موزه ی هنر کیلوند. (۳): چاقوتیزکن، ۳۳۵۰ تا ۳۰۰۰ ق.م لرستان، موزه ی هنر لوس آنجلس. بز با درجاتی از ساده شدگی. (۴): سوهان چاقوتیزکن سنگی و برنزی، ۳۰۰۰ ق.م یافت شده در لرستان نگهداری شده در موزه هنر هاروارد، ۲۰ سانتی متر، (۵): مجسمه مفرغی از بزکوهی و کاملاً استیلیزه، متعلق به مارلیک، اواخر هزاره دوم و اوایل هزاره اول قبل از میلاد مسیح. (۶): تنگ آب با دسته هایی از بز کوهی و بز کوهی بالدار، از نقره و طلا، ۷۰۰-۸۰۰ ق.م، موزه ی میهو ژاپن، (The Miho Museum)، (۷): جام طلائی مارلیک، حدود ۱۰۰۰

ق.م، با دو ردیف نقش بز کوهی در حالت نشسته. ارتفاع: ۲۰ سانتی متر، (۸): ظرف به شکل بز نشسته، از نقره، اندازه ۲۸،۵×۳۶ سانتی متر، ۶۰۰-۸۰۰ ق.م، موزه میهو ژاپن.

شماره	نقش مایه	عنوان و توضیحات	ردیف	نقش مایه	عنوان و توضیحات
الف		شاخ‌های بلند که مواج بودن آن نمادی از آب است (گیرشمن، ۱۳۷۹:۳۹). دوره تاریخی (۶۵۰ ق.م-۶۲۵ م)	۴		سوهان چاقوتیزکن سنگی و برنزی، ۳۰۰۰ ق.م در لرس-تان موزه هنر هاروارد، ۲۰ سانتی متر
ب		نقش مایه‌هایی همراه با شاخ‌هایی با ابعاد بزرگ‌تر از معمول هستند (واندنبرگ، ۱۳۴۸: ۴۳ و ۴۴) سلسله ساسانیان (۲۲۴-۶۵۱ م)	۵		مجسمه مفرغی از بز کوهی و کاملاً استیلیزه، متعلق به مارلیک، اواخر هزاره دوم و اوایل هزاره اول قبل از میلاد مسیح.
ج		شکل هندسی ساده شده بز کوهی یافته شده بر ظروف سفالی تپه سبلیک (گیرشمن، ۱۳۷۹:۳۹).	۶		تنگ آب با دسته‌هایی از بز کوهی و بز کوهی بالدار، از نقره و طلا، اندازه ۹/۶، ۱۹/۵، ۲۵/۳۸ سانتی متر، ۷۰۰-۸۰۰ ق.م، موزه میهو ژاپن
۲		ظرف سه‌قلو به شکل چهارپا نقاشی شده با نقش بزاز سفال، اندازه ۲۱/۱۸، ۱۷، ۵/۱ سانتی متر، ۸۰۰-۷۰۰ ق.م، لرستان، موزه میهو ژاپن.	۷		جام طلایی مارلیک، حدود ۱۰۰۰ ق.م، با دو ردیف نقش بز کوهی در حالت نشسته. ارتفاع: ۲۰ سانتی متر.
۳		چاقوتیزکن، ۳۲۵۰ تا ۳۰۰۰ ق.م لرستان، موزه میهو ژاپن. بز با درجاتی از ساده‌شدگی.	۸		ظرف به شکل بز نشسته، از نقره، اندازه ۲۸، ۲۸/۵، ۳۶ سانتی متر، ۶۰۰ ق.م، موزه میهو ژاپن.

دارای المان سلطنت یا تاجی بوده است (اتینگهاوزن؛ یارشاطر، ۱۳۷۹: ۱۱۶). اکثر بشقاب‌ها کاربردی تبلیغاتی در قالب هدایا به سایر کشورها و نیز داخل امپراتوری داشته‌اند که ناظر بر توان نظامی حکمرانان بوده است. به لحاظ معنایی، انعکاسی از شکست دشمنان دنیوی و معنوی است که به‌وسیله حیوانات بازنمایی شده‌اند (گدار، ۱۳۴۵: ۳۰۲).

تحلیل توصیفی (دوره تاریخی)
(جدول ۳) نمونه‌هایی از نقش بز کوهی را بر آثار به‌جای مانده از این دوره نشان داده است. موارد شماره (۱) و (۲)، این نقش را بر بشقاب‌های نقره طلاکاری شده دوره ساسانی با نقش شکار بهرام گور نشان داده است؛ البته نقوش مشابه شکار به لحاظ ترکیب‌بندی، با حضور حیواناتی مانند خرس، گراز، آهو و شیر نیز یافت شده است. غالباً پادشاه

(جدول ۳، شماره ۳) قطعات کوچک قالب‌گیری شده (۱/۸. ۲ سانتی‌متر) به شکل بز کوهی از جنس طلا هستند که برای تکه‌دوزی روی لباس به کار می‌رفته‌اند. قدمت این قطعات به سده‌ی هفتم پیش از میلاد برمی‌گردد (نگهداری شده در موزه‌ی هنرهای زیبای بوستون). این نقش علی‌رغم کوچکی در اندازه، دارای ظرافت خاصی است و به جزئیات توجه خاصی شده است. حالت نشسته با برجستگی‌های تیز و شکسته دیده شده است و بزرگنمایی در اجزا دیده نمی‌شود. حالت دیگری که این دوره به کرات دیده می‌شود، خیز، جهش و ایستایی است. (جدول ۳، شماره ۴ و ۶) نمونه‌هایی را ارائه داده‌اند. طرح‌ها اقتدارگرایانه است و درجه بالایی از واقع‌گرایی را داراست. کاربری صنعتی در این طرح دیده شده است. به‌عنوان مثال (جدول ۳، شماره‌های ۴ و ۶) دسته‌های یک ظرف هستند، ایستاده برپاهای عقب به شکلی که زیر شکم تکیه‌گاهی را برای بلند کردن ظرف ایجاد کرده است. نوع ترکیبی نقش بز کوهی در این دوره که بسیار کاربرد داشته، ترکیب بز-بال و بز-بال-ماسکی از الهه جنگل است. (جدول ۳، شماره ۴). شاهرکارهایی از هنر پیکرسازی با نقش بز کوهی را در این دوره می‌توان در (جدول ۳، شماره‌های ۵ و ۷) مشاهده

نمود. این سبک در دوره هخامنشی به بالاترین درجه رئالیسم رسیده است. رابطه‌ای بین تجسم حیوان و نوع کاربری دیده شده است. به‌طور مثال در (جدول ۳، شماره ۷) پشت حیوان دارای انحنای ملایمی است و اندام تختانی با پاهای جمع شده تکیه‌گاهی را برای یک طرف بزرگ سنگی به وجود آورده است که در مراسم مذهبی و آئین‌های ویژه‌ای استفاده می‌گردیده است. اتصال شاخ با فضای کافی جهت مشت کردن انگشتان می‌تواند برای حمل طراحی شده باشد.

(جدول ۳، شماره ۸) ریتونی با کاربرد آئینی با سر بز کوهی از سفال، یافت شده در دماوند مربوط به قرن دوم پیش از میلاد در دوره اشکانیان (۲۵۰ ق.م تا ۲۲۶ م) را نشان داده است (گیرشمن، ۱۳۷۰: ۱۰۴). نکته قابل توجه نحوه طراحی است به صورتی که ریتون تعادل داشته و مرکز ثقل آن در تکیه‌گاه اثر یا زیر گروی بز قرار گرفته که خود نیاز به دانش نسبتاً بالایی از علم هندسه دارد.

به‌طور کلی می‌توان گفت، در این دوره حیطه گسترده‌تری از کاربرد نقش بز کوهی شامل مذهبی، آئینی، فعالیت‌های روزمره، تبلیغاتی و سیاسی دیده شده و بازگشت به رئالیسم با تأکید بیشتری بر جزئیات طراحی و حرکت قابل مشاهده است.

جدول ۳- نقش مایه‌هایی از بز کوهی در دوران تاریخی، (۱): بشقاب با نقش شکار، از نقره و طلا، ۶۰۰ تا ۸۰۰ ق.م (دوره‌ی ساسانی)، موزه اسمیتسونیان (The Smithsonian Museum)، (۲): بشقاب نقره طلاکاری شده دوره ساسانی با نقش بهرام گور و آزاده، قطر ۲۰/۰۱ سانتی‌متر، موزه متروپولیتن (Metropolitan museum of art)، (۳): قطعات کوچک (۱،۸ در ۲ سانتی‌متر) به شکل بز کوهی از جنس طلا که برای تکه‌دوزی روی لباس به کار می‌رفته. قدمت این قطعات سده‌ی هفتم پیش از میلاد است، موجود در موزه‌ی هنرهای زیبای بوستون (The Museum of Fine Arts in Boston, Massachusetts)، (۴): دسته یک ظرف به‌صورت بز کوهی بالدار، ایستاده بر پا بر روی یک ماسک از الهه (جنگل) تا قسمتی به‌وسیله طلا روکش شده است. متعلق به دوره هخامنشیان، (شوش) قرن چهارم قبل از میلاد، موزه لوور پاریس (Louvre, Departement des Antiquites Orientales, Paris)، (۵): ریتون از جنس نقره و طلاکاری شده به شکل سر بز کوهی سایگا، دوره ساسانی، قرن ۵ تا ۶ قبل از میلاد، موزه متروپولیتن، (Metropolitan museum of art)، (۶): بز کوهی در حال خیز از جنس نقره و طلاکاری شده به دوره هخامنشیان، قرن ۴ تا ۵ قبل از میلاد، موزه بریتانیا، (the British Museum)، (۷): بز کوهی سنگی، یافت شده در حوالی تخت جمشید، حالت نشسته، کاربرد در مراسم آئینی به‌عنوان جای ظرف نوشیدنی، متعلق به هخامنشیان (۵۵۰ تا ۳۳۰ ق.م)، (گیرشمن، ۱۳۴۶: ۲۵۱). (Brooklyn Museum)، (۸): نقش بز کوهی روی ریتونی با کاربرد آئینی، یافته شده بر سفال، متعلق به اشکانیان، ۲۵۰ سال قبل از میلاد مسیح.

شماره	نقش مایه	عنوان و توضیحات	ردیف	نقش مایه	عنوان و توضیحات
۱		بشقاب با نقش شکار، از نقره و طلا، ۶۰۰ تا ۸۰۰ قبل از میلاد (دوره‌ی ساسانی)، موزه اسمیتسونیان (The Smithsonian Museum)	۵		ریتون از جنس نقره و طلاکاری شده به شکل سر بز کوهی سایگا، دوره ساسانی، قرن ۵ تا ۶ قبل از میلاد، موزه متروپولیتن (Metropolitan museum of art)

<p>بز کوهی در حال خیز از جنس نقره و طلاکاری شده به دوره هخامنشیان، قرن ۴ تا ۵ قبل از میلاد، موزه بریتانیا، (the British Museum)</p>		<p>۶</p>	<p>بشقاب نقره طلاکاری شده دوره ساسانی با نقش بهرام گور و آزاده، قطر ۲۰/۰۱ سانتی‌متر، موزه متروپلیتن (Metropolitan museum of art)</p>		<p>۲</p>
<p>بز کوهی سنگی، یافت شده در حوالی تخت جمشید، حالت نشسته، کاربرد در مراسم آئینی به‌عنوان جای ظرف نوشیدنی، متعلق به هخامنشیان (۵۵۰ تا ۳۳۰ ق.م)، (گیریشمن، ۱۳۴۶:۲۵۱) (Museum Brooklyn)</p>	 	<p>۷</p>	<p>قطعات کو چک (۲/۱/۸) سانتی‌متر) به شکل بز کوهی از جنس طلا که برای تکه‌دوزی روی لباس به کار می‌رفته. قدمت این قطعات سده‌ی هفتم پیش از میلاد است و اکنون در موزه‌ی هنرهای زیبای بوستون نگهداری می‌شود، (The Museum of Fine Arts in Boston, Massachusetts)</p>		<p>۳</p>
<p>نقش بز کوهی روی ریتونی با کاربرد آئینی، یافته شده بر سفال، متعلق به اشکانیان، ۲۵۰ سال قبل از میلاد مسیح.</p>		<p>۸</p>	<p>دسته یک ظرف به صورت بز کوهی بالدار، ایستاده بر پا بر روی یک ماسک از الهه (جنگل) تا قسمتی به وسیله طلا روکش شده است. متعلق به دوره هخامنشیان، (شوش)، قرن ۴ ق.م، موزه لوور (پاریس)</p>		<p>۴</p>

نتیجه

داشته است. سبک مشبک و استیلیزه در این دوره غالب بوده است. گرایش هنرمند در افزودن برخی عناصر در طرح، بزرگنمایی در شاخ‌ها مشهود بوده است. گاهی نقش بز ساده ترسیم گردیده و با چند خط به صورت تجریدی درآمده است؛ البته بیش‌ترین تنوع در سبک، در دوران آغازتاریخی مشاهده شده است. در دوره تاریخی آیین رسمی زرتشتی بوده؛ لذا جنبه رب‌النوعی بز کوهی که مبتنی بر اسطوره‌هاست کم‌رنگ گردید و جای خود را به کاربردی تزئینی داد. بز در سلسله‌های پادشاهی جلوه قدرت و ابزاری برای ترویج آن در سرتاسر نظام پادشاهی بوده و سبک واقع‌گرای (رئالیسم) در دوره تاریخی حاکم بوده است.

در پیش‌ازتاریخ آثار با سبک طبیعت‌گرایی همراه با ساده‌سازی بازنمایی شده بودند و بر باورها و آئین‌ها مبتنی بوده، غالباً کاربردی مذهبی و تزئینی داشته‌اند (جدول ۴). برخی از نقش‌مایه‌های حیوانی، خدای آسمان را نشان داده درحالی‌که بز کوهی نماینده‌ی زمین، خورشید و ماه بوده است. جنبه رب‌النوعی نقش‌مایه‌ها باگذشت زمان کم‌رنگ شده و کاربردی تزئینی، تبلیغاتی و سیاسی جای آن را گرفت. همچنین از نمادهای زمین، ماه و آب که بسیار پرکاربرد بوده در دوران تاریخی کمتر دیده شده است. در دوران تاریخی هنوز باورهایی قوی مبنی بر اینکه نقش بز کوهی منشأ خیر، باروری یا دافع ارواح خبیث و تجسم اسطوره‌ها و خدایان بوده، وجود

جدول ۴-مقایسه نقش مایه‌های مورد مطالعه به لحاظ جایگاه و سبک دیده‌شده. (مأخذ: نگارندگان)

دوره	موقعیت یافت اثر	جنس اثر	جایگاه: مذهبی / تزئینی	سبک دیده‌شده
پیش از تاریخ	تپه باستانی سراب، تپه حصار، تپه یحیی، تل باکون	سفال، فلز	غالباً بر باورها و اسطوره‌ها استوار بوده است.	ناتورالیسم و همچنین ساده‌سازی نقش مایه‌ها دیده‌شده است.
آغاز تاریخی	سیلک، حسنلو، املش، مارلیک، لرستان، دشت خوزستان، ایلام، شوش و چغازنبیل	سفال، مفرغ	غالباً آئینی است.	استیلیزه کردن نقوش غالب بوده است.
دوران تاریخی	زیویه، جیحون، هخامنشیان، اشکانیان، ساسانیان	سفال، مفرغ، پارچه	تزئینی، کارکرد سیاسی و اقتصادی	بازگشت به رئالیسم با جزئیات بیشتر در ترسیم نقش مایه مشهود است.

پی‌نوشت‌ها

- 1- Paleolithic
- 2-vLower Paleolithic
- 3- Acheulean
- 4- Middle Paleolithic
- 5- Upper Paleolithic
- 6- Epipaleolithic or Mesolithic
- 7- Neolithic
- 8- Robert H. Dyson
- 9-(Alden et al, 1982)

منابع

- آموزگار، ژاله (۱۳۸۰). *تاریخ اساطیری ایران*، تهران: انتشارات سمت.
- تینگهاوزن، ریچارد؛ یارشاطر، احسان (۱۳۷۹). *اوج‌های درخشان هنر ایران*؛ ترجمه‌ی روئین پاکباز و هرمز عبداللهی، تهران: انتشارات آگاه.
- افضل طوسی، عفت السادات (۱۳۹۱). *گلیم حافظ نگاره بزکوهی از دوران باستان*، شماره ۲۱، بهار ۹۱، صص: ۶۸-۵۵.
- الیاده، میرچا (۱۳۷۴). *اسطوره، رؤیا، راز*؛ ترجمه‌ی رؤیا منجم، تهران: فکر روز.
- جمالی، محسن (۱۳۹۴). *سنگ‌نگاره‌های گلیایگان؛ گذرگاه تاریخ*، نشر ائمه (ع).
- رفیع فر، جلال‌الدین (۱۳۷۳). *باستان‌شناسی (جزوه چهارم دانشنامه جهان اسلام)*، بی‌جا: بی‌نا.
- ریاضی، محمدرضا (۱۳۸۲). *طرح‌ها و نقوش لباس‌ها و بافته‌های ساسانی*، تهران: انتشارات گنجینه هنر.

- فرهادی، مرتضی (۱۳۷۷). *موزه‌هایی در باد*، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.
- کارنوی، آلبرت جوزف (۱۳۸۳). *اساطیر ایرانی*؛ ترجمه‌ی احمد طباطبایی، تهران: انتشارات علمی فرهنگی.
- کوپر، جی. سی (۱۳۷۹). *فرهنگ مصور نمادهای سنتی*؛ ترجمه‌ی ملیحه کرباسیان، تهران: انتشارات فرشاد.
- گدار، آندره (۱۳۴۵). *هنر ایران*؛ ترجمه‌ی بهروز حبیبی، تهران: انتشارات پاد.
- گیرشمن، رومن (۱۳۴۶). *ایران از آغاز تا اسلام*؛ ترجمه‌ی محمد معین، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- _____ (۱۳۷۰). *هنر ایران در دوران پارتنی و ساسانی*؛ ترجمه‌ی بهرام فره‌وشی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی وابسته به وزارت فرهنگ و آموزش عالی.
- _____ (۱۳۷۹). *سیلک کاشان*؛ ترجمه‌ی اصغر کریمی، تهران: انتشارات سازمان میراث فرهنگی کشور.
- ملک شه‌میرزادی، صادق (۱۳۹۱). *ایران در پیش‌از تاریخ ایران*، تهران: انتشارات سازمان میراث فرهنگی کشور.
- ناصری فرد، محمد (۱۳۸۸). *سنگ‌نگاره‌های ایران*، تهران: نشر فرهنگ.
- نگهبان، عزت‌الله (۱۳۷۸). *حفاری‌های مارلیک* (جلد اول)، تهران: انتشارات سازمان میراث فرهنگی کشور.
- واندنب‌رگ، لویی (۱۳۴۸). *باستان‌شناسی ایران باستان*؛ ترجمه‌ی عیسی بهنام، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- هال، جیمز (۱۳۸۰). *فرهنگ نگاره‌ای نمادها در هنر شرق و غرب*؛ ترجمه‌ی رقیه بهزادی، تهران: انتشارات فرهنگ معاصر.
- هینلز، جان (۱۳۷۴). *شناخت اساطیر ایران*؛ ترجمه‌ی ژاله آموزگار و احمد تفضلی، تهران: نشر چشمه.

- Alden, J. R. D. Hesel, R. Hodges, G. A. Johnson, P. L. Kohl, M. Korfman. (1982). Trade and Politics in Proto-Elamite Iran (and Comments and Reply), *Current Anthropology*, No:23 (6)pp:613 - 640.
- Schmidt, E.(1937). *Hessar Damghan*, Pennsylvania.
- Phillip Lieberman (1991). *Uniquely Human*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

References

- Afzaltousi, E. S. (2013). Rug, The Preserver of Wild Goat Figures Since The Ancient Times, *NEGAREH Journal*, Vol: 21, pp:55-68(Text in Persian).
- Alden, J. R. D. Hesel, R. Hodges, G. A. Johnson, P. L. Kohl, M. Korfman. (1982). Trade and Politics in Proto-Elamite Iran (and Comments and Reply), *Current Anthropology*, No:23 (6)pp:613 - 640.
- Amouzgar, J.(2001). *Mythical history of Iran*. SAMT: Tehran (Text in Persian).
- Nasari Fard, M. (2007). *Rock Museums Rock Arts (Iran Petroglyphs)*, Arak: Navaye Danesh (Text in Persian).
- Carnoy, A. J. (2004), **Iranian Mythology (present book is a part of translation from "Iranian Mythology" in chapter six of the book "The Mythology Of All races", (1917))**, Translated by Ahmad Tabatabaei. 1383, Tehran: Scientific and cultural (Text in Persian).
- Cooper J. C.(1978). *An illustrated encyclopedia of traditional symbols*. London, Thames and Hudson Ltd, Translated by Karbasian, M., 2000. Tehran: Farshad (Text in Persian).
- Ettinghausen R. and E.Yarshater. (1982). *Highlights of Persian Art*. Bibliotheca Persica, New York. (Translated by Pakbaz, R., and H. Abdollahi, 2000. AGAH Press) (Text in Persian).
- Farhadi, M. (2008). *Museums in the wind : A treatise on the anthropology.*: Tehran: Allameh Tabatabaei University, (Text in Persian).
- Ghirshman R. (1895). *Fouilles de Sialk près de Kashan* Vol. 1, Musee du Louvre, Paris. Translated by Karimi, A., 2000. Tehran: Elmifarhangi (Text in Persian).
- Ghirshman R. (1962). *L'Art de L'Iran: Parthes et Sassanides*, Golden Press; First American Edition (1962), 401.P, Translated by Farahvashi, B., 1991. Tehran: Scientific and cultural

- Ghirshman, R. (1976). *L'Iran des origines à l'Islam*, Nouv. éd. rev. et mise à jour. Paris(in French), Translated by Moein, M., 1336. Tehran: Science and culture (Text in Persian).
- Godard ,A. (1965). *L'art de L'Iran*, New York, Frederick A. Praeger. (Translated by Habibi, B., 1998, Pad (Text in Persian).
- Hall, J. (1996). *Illustrated Dictionary of Symbols in Eastern and Western Art*, West view , Translated by Behzadi, R., 1380. Modern Culture (Text in Persian).
- Hinnels, J. (1997). *Persian Mythology*, Chancellor, North Palm Beach, 144 P. Translated by Amouzgar, Jh., and Tafzali, A. 1969, Tehran: Cheshmeh (Text in Persian).
- Lieberman, Ph. (1991). *Uniquely Human*, Cambridge, Mass., Harvard University, 1991 (Text in Persian).
- Malek Shahmirzadi, S. (2012). *Iran in prehistoric Iran*, Tehran: Cultural Heritage Organization (Text in Persian).
- Naseri Fard, M. (2009). *Museum of Rock, Iran arts rock petroglyphs*, Tehran:Farhang (Text in Persian).
- Negahban, E. O. (1999). *Marlik: The Complete Excavation Report*, (Vol. 1). Cultural Heritage Organization of Iran (Text in Persian).
- Rafifar, J. (1994). *Archeology, Islamic encyclopedia Vol. 4*, Tehran: Islamic Encyclopedia Foundation (Text in Persian).
- Riazi, M. R. (2003). *Pattern and Motifs on Clothes and Tissues in Sasanians Dynasty*, Tehran: Ganjine Honar (Text in Persian).
- Schmidt, E.(1937). *Hessar Damghan*, Pennsylvania.
- Shoja, M. M., Agutter, P. S., Loukas, M., Shokouhi, G., Khalili, M., Farhoudi, M., & Tubbs, R. S. (2012). *Cranioplasty in medieval Persia and the potential spread of this knowledge to Europe*. Child's Nervous System 28, 12: 1993-1996.
- Vanden Berghe L. (1959). *Archeologie de l' Iran ancien*, Translated by Behnam, E., 1969. Tehran University Press, (Text in Persian).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

A Cross-Historical Investigation on Goat Motif Design Evolution (5000 B.C.- The Sassanids Empire)¹

M.Behnood²
E. Afzaltousi³
A. Mousavilar⁴

Received:2014, 1.12
Accepted: 2016. 1.9

Abstract

Present research is a contextual analysis on the goat motifs designs derived from a period between pre-history to Sassanid Empire (9000 B.C. to 651 A.D.). The studied cross-historical time period includes sub-periods of Pre-history (from 9000-3200 B.C.), Early History (from 3200-625 B.C.) and History (from 625 B.C.-650 A.D.) that covers the Epipaleolithic Era, Neolithic Era, Copper, Bronze and Iron ages, based on the classical chorological chart. A classification of dominant styles and images and function of image were presented in following with respect to the study's sub-periods. Based on the results, style of natural processing with a high degree of reality (naturalism), an obvious tendency to move from naturalism with high degree of abstraction and a deep inclination toward realism can be found in pre-historic era (9000 B.C. to 3200 B.C.), the Beginning of history era (3200 B.C. to 625 B.C.) and in the history era, respectively. Partially exaggeration (in horn) and motion were the main characteristics belong to the pre-historic era and history era, respectively. Function changing from goddess role to the ritual, decorative and propaganda functions during the studied period was observed. This distinct transformation can be attributed to the formation of the Kingdoms and religious beliefs of the society (Zoroastrianism).

Key words: Motif; Goat Motif; Naturalism; Stylized; Ancient Persia, Sassanid Empire

1. DOI: 10.22051/jjh.2017.6252.
2. Assistant Professor, Faculty of Graphic Design, Golestan University, Gorgan, mahsabehtood@gmail.com
3. Associate Professor, Faculty of Art, Alzahra University, Tehran, afzaltousi@hotmail.com
4. Associate Professor, Faculty of Art, Alzahra University, Tehran, a.mousavilar@alzahra.ac.ir